

УДК 343.2

Матвійчук М. А.

*викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія», аспірантка*

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО В ПРАЦЯХ І. МАЛИНОВСЬКОГО ЗА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Постановка проблеми. Історія кримінального-виконавчого права Великого князівства Литовського та Речі Посполитої в контексті історії права українського народу як соціального явища на сьогодні є прогалиною, яка нагально потребує свого заповнення, оскільки оптимальна розбудова цієї галузі права в сучасній Україні неможлива без врахування історичного досвіду.

Аналіз публікацій. Праву Великого князівства Литовського та Речі Посполитої вітчизняна історична та правова наука приділяли немало уваги від часу їх зародження та приділяють дотепер, але уваги головним чином праву державному, кримінальному, цивільному, судовому та процесуальному [1, с. 575; 2, с. 972; 3, с. 151; 4, с. 382-395; 5, с. 656; 6, с. 198; 7, с. 432]. В науці ж кримінально-виконавчого права історія цієї галузі права, в тому числі за литовсько-руський та польський періоди, досліджена мало, лише фрагментарно [8, с. 432; 9, с. 26-35; 10, с. 268; 11, с. 364; 12, с. 38-43]. Та й зародження кримінально-виконавчого права України тут

© Матвійчук М. А., 2021

© Національний університет «Острозька академія», 2021

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

інколи пов'язують не з періодом Київської Русі, а саме з Литовськими Статутами [13, с. 624].

Кримінально-виконавче право литовсько-руської та польської доби також не було окремим напрямом наукової роботи І. Малиновського. Вчений досліджував його як би побічно, головним чином в контексті дослідження кримінального права («Вчення про злочин за Литовським Статутом» (1894) [14, с. 221], в плані дослідження кровавої помсти як первісного прояву смертної кари («Кровава помста та смертні страти. Випуск І» (1908) [15, с. 204], в контексті дослідження права й держави цього періоду як таких («Лекції з історії руського права» (1918) [16, с. 488], при висвітленні інших історичних суспільних та державно-правових сторін життя українського народу («Війна і суд» (1915) [17, с. 19], «Радянські поправчо-трудова установи порівнюючи з буржуазними тюрмами» (1928) [18, с. 271], «Стародавній державний лад східних слов'ян і його пізніші зміни» (1929) [19, с. 185] тощо.

Метою цієї статті й є виокремлення з наведених та інших наукових праць І. Малиновського його вчення про кримінально-виконавче право Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

Виклад основного матеріалу. Після занепаду Київської Русі та по завершенню монголо-татарського нашествия на теренах староруської держави утворилося три різних за своїм ладом держави: аристократичне Велике князівство Литовське, демократичний Великий Новгород, Суздальська земля, яка згодом трансформувалась у монархічну Московську державу, якою управляли «скапцанілі» удільні князі. Що стосується Великого князівства Литовського, до складу якого увійшло більшість українських земель, то великі князі литовські, творці цієї держави, в своїх стосунках до людної руських земель, каже І.

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

Малиновський, неухильно керувалися одним загальним правилом: вони «старини» не порушували й «новини не заводили» [19, с. 36-84, 85-121, 122-184]. Наприклад, у «вырокѣ», виданому в 1499 р. Полоцьким боярам і міщанам постановлялося, що «судь о праве земскомъ» належить наміснику, який «судить съ старшими бояры Полоцкими, подлугъ давного обычая». Про дотримання такого правила йшлося й в «листахъ», виданих Київській, Волинській та іншим землям [20, с. 120-121].

Як наслідок, на цих українських землях продовжувало бути чинним і звичаєве право, і законодавство Київської Русі, включаючи Руську Правду, а також суд і судочинство. Оскільки визнавалися чинними й залишки поглядів на покарання як на приватну справу, то тим самим чинним залишився й старий порядок виконання вироків. І. Малиновський з цього приводу наводить приклад із однієї з пам'яток права цього періоду, Судебника Казимира (1468 р.), де зазначалося: якщо видадуть злодія за вироком суду потерпілому, то останній повинен стратити його; якщо ж він його не стратить, а зробить своїм рабом чи відпустить, отримавши викуп то підлягає відповідальності (с. 12). Ця стаття свідчить про те, що покарання злодія, засудженого судом, ще здійснювала приватна особа, потерпілий [21].

Залишком старовинних поглядів на покарання як на приватну справу в Литовсько-руській державі було також примирення сторін справи. Так, за Литовськими Статутами покаранням за зґвалтування служила смертна кара. Але за згодою потерпілої заміною покарання могло бути одруження з нею. Також смертною карою загрожувало заміжній жінці викрадення за її згодою. Між тим чоловікові надавалося право помилувати злочинну дружину. Статут в його першій редакції допускав укладення мирової угоди навіть після судового рішення, правда, у присутності «децького» [14, с. 57,

■ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

60, 95]. Про випадки ж, коли злочинець не піддавався покаранню внаслідок примирення з потерпілим свідчать також багаточисленні судові акти XVI і XVII ст. ст. [16, с. 323].

Залишалися у Великому князівстві Литовським і такі древні кримінальні та кримінально-виконавчі явища як помста та заміна помсти грошовими викупами. Так, вбивця з метою відплати піддавався смертній карі: «на горле маєт быти каран на смерть, и кровь его своєю кровью заплатити» (1588, арт. 14 розд. XI) [22, с. 293]; хто скалічить іншого, «тому маєт теж члонок утят и урезан ибо выбить быти» (1588, арт. 27 розд. XI) [22, с. 302].

Отримують переважне значення за Литовськими Статутами й грошові викупи, як основна форма покарання за Руської Правди. В Статутах, зокрема, підкреслювалось, що потерпілий, перш за все, повинен бути задоволений. На його користь призначалися різні «пенежныя вины» - шкоди, наклад, нав'язки, головщини, гвалти, заруки. Шкоду потерпілий отримував у першу чергу, і отримував її як винагороду за спричинену йому шкоду, а наклад як винагороду за понесені судові витрати. Замість виплати шкоди винуватець міг повернути потерпілому вкрадену у нього річ. Крім того, потерпілий отримував «гвалт» у тому випадку, коли злочинець застосовував насильство, а «нав'язку» – як компенсацію за порушення права у випадку вчинення того чи іншого злочину проти майна та особи (прообраз сучасної моральної шкоди – М. М.), крім вбивства, бо за вбивство родичі отримували головщину. Розмір шкоди і накладу кожен раз визначалися судом, а розмір інших видів грошових «вин» визначався законодавцем. За майнові злочини законодавець визначав нав'язку в розмірі шкоди. Розмір же шкоди за злочини проти особи, головщини та гвалту залежали від соціального стану та статі жертви злочину. Шляхтич

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

отримував у більшому розмірі і головщину, і нав'язку, і гвалт, аніж проста людина, а жінка – подвійну головщину і нав'язку. У разі неспроможності злочинця, він віддавався потерпілому для відпрацювання спричиненої злочинцем шкоди [16, с. 325, 337].

«Вина» ж господарська стягувалася в усіх випадках, і стягувалася в розмірі плати на користь потерпілої сторони. Вона стягувалася «до скарбу (стола) господарського». Крім того на користь державного скарбу та господарських (князівських) урядників поступали різні штрафи під назвою «вин», «зарук», «закладів»; на користь господаря (князя) поступало конфісковане майно злочинців. Конфісковані маєтки поступали «на річ посполиту і на господаря»; вони складали фонд, з якого господар робив обдарування за заслуги. З господарем і його урядниками конкурували приватні землевласники, які були наділені судовою владою і стягували грошові «вини» на свою користь [16, с. 326, 337, 339-340].

І. Малиновський, з посиланням на відповідні норми Литовських Статутів (правда, інколи без їх детального відтворення), а також на практику виконання судових вироків зазначав, що вирок судів про стягнення різного роду грошових «вин» і на користь потерпілих, і на користь держави виконувалися як добровільно, так і шляхом їх примусового «стягнення», відповідно до встановленого законом порядку та визначеними в законі виконавцями [16, с. 336-342].

Слід зазначити, що норми Литовських Статутів, на які посилався вчений, які регламентували порядок виконання судових вироків в частині грошових стягнень, особливо норми Статуту 1588 р., описували цей порядок достатньо скрупульозно та забезпечували їх виконання досить надійними, надзвичайно рішучими та доволі жорсткими заходами. Насамперед, за скаргою того, кому загрожувало порушення прав,

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

господарем чи урядом (судом), каже І. Малиновський, видавався «заповідний» (або «заручний») лист, тобто наказ не порушувати права. За невиконання наказу винний піддавався встановленим законом покаранням і, зверх того, сплачував «заклад» або «заруку», у рівному розмірі на користь господаря та на користь потерпілого. Інколи стягувався заклад й на користь уряду [16, с. 338]. А становив заклад величезну для цього часу суму – до десяти тисяч кіп грошей (арт. 25 розд. I) [22, с. 67].

Що стосується власне виконання, то навіть добровільне виконання вироків мало бути здійснене в суді. У випадку же, коли отримувач з тих чи інших причин не проявляв активних дій для отримання стягненої на його користь суми грошей, а платник не хотів допустити їх примусового стягнення через так зване «увязання в выименье», що було одним із основних заходів забезпечення, він мав позвати отримувача до суду («вряду земського або кгородского»). При цьому отримувач («позваний») ніякими причинами, навіть поважними, не міг відмовитися від отримання грошей, хіба щоби був за кордоном по державній чи земській службі, а прийнявши гроші, мав дати квитанцію («съ отдания пенезей квитовати»). У разі, коли «позваний» особисто або через кого-небудь іншого до суду для отримання грошей не з'являвся, суд мав заховати гроші у себе «за печатями всихъ трохъ врядниквъ судовыхъ при книгахъ», і віддати їх отримувачу при першому ж нагадуванні з його боку (1588, арт. 99 розд. IV) [22, с. 191-192].

При примусовому виконанні (стягненні) «вин», зазначав І. Малиновський з посиланням на арт. 74 і 93 розд. IV Статуту 1588 р., за скаргою сторони, що виграла процес, у разі загрози порушенням прав, господар чи уряд (суд), який постановив вирок, видавали «увяжчій лист», тобто вирок суду про введення у володіння помістям протилежної сторони

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

чи його частиною, з попередженням цієї сторони про сплату боргу упродовж чотирьох неділей. На цьому листі призначалася ще й зарука, тобто певна грошова пеня, яку повинна буде заплатити ця сторона, якщо буде чинити супротив вводу у володіння. Копія листа через возного вручалась боржнику. Якщо боржник у цей термін розплати не здійснював, то за скаргою позивача возний з трьома шляхтичами «веры годными» вводив його у володіння боржника на присуджену суму, а саме, – «въ люди, именье, грунты и иншую маетность» [14, с. 96; 16, с. 338]. В разі ж, коли возному чинено опір, порядок виконання судового припису, коло, види виконавців, а також характер виконання істотно змінювалися. Тоді возний одностайно разом з шляхтичами про неможливість виконання доручення повідомляв замковий уряд, а «уряд», тобто суд, який судив справу і від якого надійшло виконання, якщо від земського, то суддя або підсудок, а якщо від гродського, то воєводи, старости або їх намісники, підстароста або суддя гродський разом з возним і п'ятьма осілими в панстві шляхтичами, людьми добрими, віри гідними та ні в чому не підозрюваними, обраними скаржником, вводили його у володіння і в кінцевому підсумку здійснювали стягнення у повному обсязі присудженої суми, а також плату «ув'язчого» в розмірі два гроші від копи «вряду», що здійснив виконання і сторони «жалобной» (1588, арт. 94 розд. IV). Якщо ж боржник й цьому складу «вряду» виконання вироку, не апелювавши вироку, опір чинив, – зарука подвоювалася, «уряд» якому чинився опір повідомляв про це Господаря відкритим листом зі своєю печаткою і печатками возного та шляхтичів, а Господар через свого дворянина наказував вигнати непокірного з панства, тобто засудити до виволання. Дворянин же, якому чинився опір, разом з рівними йому шляхтичами та двома возними, з маєтності винного мали здійснити відшкодування на

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

користь позивача та усі інші, а нерухомість, яка залишилася, «до столу нашого господарского взяти и привернути» (1588, арт. 95 розд. IV), тобто конфіскувати. Якщо у повіті, у якому проводилося стягнення, майна для задоволення усіх видів грошових «вин» не вистачало, воно розшукувалося в інших повітах земель князівства і з нього здійснювалися стягнення в аналогічному порядку, але додатково з участю уряду цього повіту (1588, арт. 97 розд. IV) [14, с. 96-97; 22, с. 23, 182-186].

Литовський Статут 1566 р. (арт. 67, 69 розд. IV), зауважував І. Малиновський, передбачав ще більш жорсткий, крайній спосіб примусового виконання рішення у випадку, якщо особа, яка прогнала процес, не бажала підкоритися судовому вироку, а саме, при опорі возному здійснити «увязаніе», – повітове «рушение». Робилося воно так: при повідомленні возного про вчинений йому опір вищий місцевий правитель (воєвода, староста, державець) або його намісник зобов'язані були від імені господаря «всю шляхту того повѣту обослати и день заложывши съ ними ся рушыти» для того, щоби насильно («моцно») здійснити «увязаніе» в помісті і потім задовільнити того, хто виграв процес, а також стягнути належну земському суду заруку. Якщо би й повторно здійснено було опір, то про це повідомлявся господар, який оголошував в усій державі про те, що винний повинен бути схоплений «за горло» і засуджений до смертної кари. Шляхта, отримавши сповіщення місцевого правителя про повітове зрушення, повинна була «збройно яко на войну на таковое увязанье и за се на поиманье такового противника» господарського їхати» [23, с. 363].

Для приведення до виконання королівського вироку (вироку господаря та панів ради – М. М.) відправлявся королівський чиновник («дворянин наш») з двома возними та п'ятьма шляхтичами [14, с. 97]. Наприклад, згідно «господарського вироку» дворянин пан М. Джуса був

■ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.ou.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

відправлений для уведення пані Залеської в володіння помістями князів Порицьких. Або, господар, розглянувши справу євреїв Хацка Ісаковича і його братів, доручив дворянину Одинцовичу «увезати» євреїв в помістя пана Щастного [23, с. 351, 352].

За Статутом 1929 р. «по праву о взысканью» після судового рішення укладення мирової угоди між сторонами допускалося, про що уже згадувалося вище, лише в присутності представника уряду – «децкого» [14, с. 95]. У виконанні вироків суду приймав участь також такий представник уряду як виж, котрий отримував за цю свою роботу плату як і возний (1588, арт. 15 розд. IV). Вчений наводить такий приклад щодо вижа. «За выроком и рассказаньем» господарським дворянин п. Василь Мацкович повинен був увести маршалка М. Е. Малинського у володіння двором Заборольським помістя панів Борзобагатих. Але його в двір не пустили. Тоді дворянин, взявши з собою вижа урядового і понятих, поїхали повторно в помістя Заборольське» [23, с. 374].

Отож, як видно з наведеного, виконувались вирокі судів стосовно стягнення грошових «вин» доволі широким колом виконавців, – в тій чи іншій мірі практично усіма представники виконавчої влади. Від народу участь у такому виконанні приймали шляхтичі, але приймали в якості понятих. Виконувались вирокі й судами (суддями), які ці вирокі постановляли. Не виконував своїх вироків лише княжий, господарський суд як найвищий суд Великого князівства Литовського у складі господаря (князя) та панів-ради як суд колегіальний (1588, арт. 11 розд. I).

До речі, російська дореволюційна історична наука вважала (а сучасна стоїть на цьому дотепер), що Велике князівство Литовське як і Московська держава було державою монархічною, самодержавною, у якій верховним суддею, як і в Московії московський князь (цар), був сам господар –

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

великий князь Литовський. При цьому російські науковці посилалися тоді й посилаються зараз на справу 1540 року по обвинуваченню євреїв у ритуальному вбивстві, яка розглядалась господарським судом, і у якій євреїв виправдали. В «Актах Западной России», виданих Петроградською Археологічною комісією та «Документах и реестрах..» проф. Бершадського значилося, що великий князь постановив вирок «не обмовивши с панами-радами». Отож, кажуть росіяни, він постановив вирок одноособово. Але під час своєї роботи в архіві російського Міністерства юстиції І. Малиновський віднайшов оригінал – рукопис судового акту про це ритуальне вбивство. Виявилось, що в рукописі вислів «не обмовивши» відсутній. Більше того, там перед резолюцією стоїть: «обмовивши с панами-радами», а в кінці – звична формула: «при том были паны рады» та поіменовані члени ради в числі 7. Таким чином безсумнівно, каже учений, справа розглядалася великим князем та панами-ради колегіально, а в наведених збірках документів в копіях, на його думку, допущена «прикра помилка» [24, с. 31-33]. З погляду ж сьогодення, – а чи це не один з актів фальсифікації тодішньої російською наукою історії українського народу, судочинства зокрема?

Так чи інакше, все ж більшість практичної роботи як з «увязанія», так і з примусового виконання вироків щодо грошових «вин», в тому числі обрахування їх сум на підставі визначених законом ставок (1588, арт. 98 розд. IV) за Литовським Статутом 1588 р. упродовж усього часу його чинності виконував возний. І стосовно роботи возного з виконання вироків вчений наводить чимало прикладів [14, с. 153; 23, с. 363-374]. Слід також зазначити, що в законі його повноваження були описані в самому загальному вигляді та своєрідно, а саме, що його посада запроваджена тому, що «есть потреба для многих потребъ и справъ людских», і «возный

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

установленъ бытъ маеть, таковой которого литаньскимъ езыкомъ зовутъ енералъ» (1588, арт. 104 розд. IV), тобто з найширшими повноваженнями [22, с. 193]. В арт. 9 розд. IV Статуту 1588 р. під назвою «Справа и врьдъ возного» зокрема значилось, що возний згідно присяги кожним часом за заявою від кожної людини, яка має потребу, де б людина його не знайшла – будь-то вдома, на торгу, при бесіді, в дорозі, – повинен і без відома «приданья и посланья врьдового, кгородского, и земского и без квитов (росписок) их» на справи людські не мешкаючи виїжджати, нічим не відмовляючи і те «справовать»..., в тому числі листи всякі наші та урядові по справах людських подавати..., і ув'язувати в маетки, в замлі, у зиски за уповноваженнями уряду..., і завжди мусить мати при собі при кожній справі двох шляхтичів, віри гідних, для доказу визнання та свідчення свого..., і сам особисто про те все до книг урядових (заносити). Оскільки возний так само як практично всі урядові службовці перебував на системі так званого «кормління», йому належало платити, зокрема, «коли где на которую кольвека (людини) справу поедеть, тогды ему отъ мили по грошу у водну сторону... А где на увязанье поедеть, с тыхъ же людей, въ которые увязывати будеть, з службы по грошу брати маеть (1588, арт. 10 розд. IV). За перешкоджання возному у виконанні ним своїх повноважень і за посягання на нього зокрема, за віднімання у нього листів та їх розірвання, побиття, калічення возного і тому подібні дії, винному за вироком суду передбачалась подвійна нав'язка відповідно до стану возного, і тюремне ув'язнення у верхній вежі на дванадцять тижнів в дворі повітовому або в замку. За непідкорення такому вироку суду винний підлягав виволанню. Вбивство ж возного каралося смертною карою (1588, арт. 11 розд. IV) [14, с. 100].

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

З часом «вина» на користь господаря поступово замінювалася особистими карами, і майнові покарання втрачали своє панівне значення [16, с. 338]. Природньо, що змінюється й характер виконання судових рішень. Але грошові викупи замінювалися особистими карами поступово. Перш за все, вплив на особу злочинця практикувався тоді, коли вчинено тяжкий злочин. Викуп визнавався недостатнім в таких випадках. Визнавалося, що треба спричинити злочинцю за скоєне ним тяжке зло більш чуттєве страждання. Якщо Руська Правда загрожувала розбійникам, конокрадам і паліям потоком і розграбуванням, то пізніше за тяжкі злочини призначалася смертна кара (ст. 1, 13-16 Судебника Казимира).

Далі, каже вчений, вплив на особу злочинця починає застосовуватися тоді, коли злочин вчинено людиною, яка стоїть на низьких ступенях соціальної драбини. За один й той же злочин визнається за необхідне назначити грошовий викуп, коли винуватий займає високе соціальне становище, і перейти до особистої кари, коли він займає більш нижче соціальне становище. Так, Судебник Казимира приписує паробка, винуватого в крадіжці, «сказнити и пробити» (ст. 19). Точно так же й Литовський Статут 1529 р. призначає тілесне покарання («пугами бити») за крадіжку, вчинену паробком (арт. 1 розд. XIII). При цьому Статути загрожують тілесними покараннями і смертною карою, головним чином, «людям простого стану» [16, с. 341].

Вплив на особу винуватого застосовується також тоді, коли він виявляється неспроможним. За Руською Правдою неспроможний боржник міг бути назавжди позбавлений волі (ст. ст. 68-69 Карамз. сп.). В житті Григорія Чудотворця і Агапіта в «Патерику Печерському», каже вчений, розповідається, що засуджений на смерть міг заплатити викуп і уникнути страти. Отже, при неспроможності страчували смертю. Такий порядок

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

зберігся й в епоху Статутів. Усі три Статути передбачають випадок, коли засуджений до смертної кари «в том караньи свою пенезми откупит» чи коли «хто згоден явного от шибеницы своими денезми откупит» (1529, арт. 30 розд. VII, арт. 6 розд. XIII; 1566, арт. 10, 33 розд. XI; 1588, арт. 56 розд. XI, арт. 13 розд. XIV). Крім того, Литовські Статути загрожують смертною карою, тюрмою і тілесними покараннями тим, які не в змозі заплатити «нав'язок» або «вины» (1566, арт. 2, 4 розд. XIV; 1588, арт. 3, 7, 53 розд. XIV) [16, с. 341].

Наостанок, потік і розграбування Руської Правди трансформується у виволання. До виволання присуджуються ті, як було сказано вище, хто не підкорився судовому рішенню і таким чином проявив непокору владі, а також неосілі в князівстві особи, які брали участь разом з боржником у непокорі виконання вироку. Виволанець виганяється поза межі держави, перестає бути громадянином і, відповідно, позбавляється належних громадянських прав. Литовські Статути забороняють переховування виволанця під страхом такого ж покарання, тобто виволання. В Статуті 1588 р. детально викладена доля виволанця і процедура виволання. Коли господарським судом постановлений вирок про виволання, складається «выволанный лист», який гучноголосно прочитується возним в людних місцях. Зміст листа такий: так як такий-то, скоїв злочин проти Бога, верховної влади і права, на суд не з'явився та виявив непокору владі, то господар визначив вигнати його за межі держави; ніхто не повинен мати спілкування з вигнаним, не повинен давати йому притулку в своєму домі; вигнаний не користується покровительством закону, дружина його вважається вдовою, діти сиротами, дім пустим (1558, арт. 5 розд. XI).

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

Звідси, після проголошення возним акту виволання по суті його виконавцями ставало невизначене коло громадян Великого князівства Литовського, а затим – Речі Посполитої.

Виволанець міг отримати від господаря «клейтвний лист», тобто пропуск, і з'явитися на суд. А хто не з'являвся й після цього, оголошувався вічним виволанцем. Інколи ж вічне виволання оголошувалося зразу ж (1588, арт. 5 розд. XI) [22, с. 236-237].

У тісному зв'язку з виволання було позбавлення честі. Воно призначалась за самі тяжкі злочини та не інакше, як за вироком господарського суду; інколи (рідко) самостійно, за звичай же у поєднанні з іншими покараннями – смертною карою та конфіскацією майна [16, с. 343].

Позбавлення честі – шляхетське покарання. Воно загрожувало лише шляхтичам. За один і той же злочин шляхтич засуджувався до позбавлення честі, а людина «простого стану» до іншого покарання (1566, арт. 35 розд. VI). Як шляхетське покарання, позбавлення честі призначалося за злочини, несумісні зі шляхетським достоїнством. Винуватий зганьбив себе й недостойний «почтивости шляхетской». Тому позбавленими честі вважалися не тільки засуджені до цього покарання, але також засуджені на смерть, а також ті, що побували в руках ката, але були помилувані внаслідок викупу чи клопотання (1529, арт. 30 розд. VII; 1566, арт. 33 розд. XII; 1588, арт. 56 розд. XI). Позбавлений честі не мав місця «среди добрых людей рыцарских», тобто прав та привілеїв, присвоєних шляхетському званню. Це, подібно виволанцю, безправна істота. Під страхом суворого покарання заборонялося укривати позбавленого честі та входити з ним у зносини. Для нього залишався один вихід – емігрувати в

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

іншу державу. Литовський Статут 1529 р. вказував й на інший вихід: зробитися рабом (арт. 13 розд. XI) [16, с. 343].

Від позбавлення честі відрізнялися ганебні покарання, спрямовані на те, щоби принизити злочинця. Ганебній смертній карі піддавали, наприклад, вбивців батьків: перед стратою їх возили по ринку і щипцями рвали тіло, потім зашивали в шкіряний мішок разом з собакою, кішкою, вужем і куркою та кидали в глибоке місце річки (1566 р., арт. 16 розд. XI; 1588 р., арт. 7 розд. XI) [14, с. 116].

Тілесні покарання супроводжувалися принизливими обрядами: кат вів злочинця до ганебного стовпа; тут гучногolosно оголошував проступок винуватого. Той, хто образив кого-небудь, назвавши «бенкротом», тобто незаконнонародженим, повинен був в присутності суду принести вибачення такими словами: «што есми меня на тебе, жебы ты был неучьстовое матки и не чистого ложе сын, том на тебе брехал, яко пес» (1529 р., арт.12 розд. III; 1566 р., арт. 23 розд. III; 1588 р., арт. 28 розд. III). Такого роду принизливі вибачення застосовувалися й в інших випадках образ словами [16, с. 343-344]. Вони застосовувались, тобто вирок у таких справах виконувався перед судом, який цей вирок постановив, – «а тую промовку передь темъ же судомъ, за разомъ с права не отходечи так очистити» (1588, арт. 28 розд. III), або й самим цим судом. Ось приклад з практики. Один шляхтич назвав суддів хабарниками. Винуватий був притягнутий до відповідальності й за судовим вирокom повинен був в присутності всього складу суду залізти під судову лавку (на якій сиділи судді), і звідти «одмавять и шекать», тобто заявити, що він, звинувативши суддів у хабарництві, збрехав, як собака, і після цього три рази загавкати як собака [16, с. 344].

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

Застосовувалися й калічніцькі покарання. Так, якби хто знущаючись, якомусь шляхтичу чи шляхтянці руку, ногу, ніс, вухо, губи втяв або відрізав так, щоби який би з тих членів відпав, або б око, зуби втяв або вибив, або око осліпив, «той маєть тежъ таковой члонокъ утятъ и урезанъ або выбить быти» (1588, арт. 27 розд. XI). А за «зводничество», наприклад, обрізання носа, вуха та губи застосовувалося для того, каже вчений, щоби позначити злочинця [14, с. 58].

Якщо про смертну кару за часів Київської Русі згадувалося лише в побутових пам'ятках, хоча вона насправді мала місце, бо була природним продовженням кровавої помсти, але застосовувалось не часто, в перехідний період до Литовської Русі, каже І. Малиновський, її практичне застосування посилюється. В обласних привілеях Литовсько-руської держави, наприклад, в привілеї Волинській землі, смертна кара передбачається за крадіжку і за політичні злочини; в Судебнику Казимира, про що вже йшлося, за крадіжку; в «уставах сеймових» сюди прибавляються військові злочини. Вірогідно, зазначає він, всі ці пам'ятки мали на увазі одну форму смертної кари – через повішання, бо на це вказують терміни – «горлом карать», «на шибеницу» тощо.

В Литовських же Статутах законодавець досить щедро розсипає смертну кару. В Статуті 1529 р. про смертну кару згадується біли 20 разів, в Статуті 1566 р. біля 60 разів, а в Статуті 1588 р. біля 100 разів [25, с. 64-65]. Урізноманітнилися також форми цього покарання. Смертною карою законодавець загрожує за злочини проти релігії, моралі та сім'ї, за злочини політичні, військові, за кваліфіковані види злочинів проти здоров'я, за вбивство, за деякі види майнових посягань. При цьому смертна кара лише злегка зачіпає привілейоване шляхетство і всією тяжкістю падає головним чином на «людей простого стану».

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

Крім звичайної форми смертної кари, повішання, Литовським Статутом відомі спалення, четвертування, утоплення, посадження на кіл і невизначена «строгая» страта. Смертна кара призначалась самотійно або разом з іншими покараннями – конфіскацією майна, позбавленням честі [16, с. 346-347].

Що стосується тілесних покарань, то Руська Правда згадувала про три випадки – биття батогами біля дзвіниці, про те, що холопа, який вдарив вільного мужа, можна було бити і що тілесні покарання можна було застосувати до осіб, підданих потоку і пограбуванню, Судебник Казимира знав лише один випадок больового тілесного покарання, перший Статут – теж один, другий – два, а третій як і Руська Правда – також три. Але крім того перший Статут знав три випадки калічицького покарання, другий – п'ять, третій – чотирнадцять. Тут вони призначалися, як і смертна кара, також переважно людям «простого стану» [16, с. 352].

Виконання смертних вироків і вироків про тілесні покарання здійснював кат (містр) – державний службовець, який як і возний, також перебував на системі «кормління». В архівних актових записах цієї доби він інколи іменувався терміном «палач». Закон покладав на гродський судовий уряд, особливо там, де не було магдебурського права, мати свого містра, тобто ката «ку каранью злыхъ свовольныхъ людей, которые бы правом посполитым на смерть поконаны, або на муку выданы были»». Якщо ж через недбалість якогось уряду при ньому ката не було, то цей уряд за свій кошт повинен був без зволікання надати його стороні будь звідки. Але сторона згідно з давнім звичаєм мала заплатити кату за роботу на місці (1588, арт. 5 розд. XI). З останнього припису випливає, що за загальним правилом ката для виконання вироку замовляла постраждала від злочину сторона, а судовий уряд мав обов'язок його забезпечити.

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

Крім виконання вироків кат також застосовував на суді «муки» («мученья», «пробой», «тортури») до обвинуваченого, коли той заперечував свою вину, щоби добитися визнання [16, с. 483].

До речі, для застосування тортур при допиті обвинуваченого, а також для виконання смертного вироку чи вироку, пов'язаного з тілесними покараннями кат запрошувався й копними судами [26, с. 207].

Тюремне ув'язнення в Литовсько-руській державі до Статутів застосовувалось так само, як воно мало місце в Київській Русі. Згідно з постановами Судебника Казимира, «паробка» за крадіжку вперше слід було «сказнити и пробити», тобто висікти і ув'язнити в тюрму (арт. 19). Цей же Судебник приписує обвинуваченого в наїзді «всадить в казнь» до приїзду господаря. В привілеї Волинській землі забороняється старості князів, панів і землян «у казнь и у вежу сажати».

Литовські Статути знали тюремне ув'язнення («везень»), перш за все, каже І. Малиновський, як захід попереджувальний, що заміняв поруки. «Отповедник», обвинувачений в «пофалке», або «отповеди горлом або пожою», тобто у погрозі вбивством або підпалом, віддається на поруки, а якщо немає поручителя, то піддається тюремному ув'язненню (1566, арт. 11 розд. XI; 1588, арт. 40 розд. XI). Тюрма застосовувалася також і як попереднє (до суду) місце ув'язнення (1588, арт. 3 розд. XIV). При цьому ув'язнений в тюрму по обвинуваченню в тяжкому злочині, за який передбачалася смертна кара, не міг бути в жодному разі звільненим до суду. Навпаки, ув'язнений по обвинуваченню в інших злочинах, за які смертна кара не передбачалася, або у справі про стягнення боргу, міг бути відданим на поруки (1588, арт. 32 розд. IV, арт. 55 розд. XI). Тюремному ув'язненню піддавались також засуджені до смертної кари до приведення

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

вироку до виконання (1588, арт. 31 розд. IV). Наостанок, тюремне ув'язнення застосовувалось як міра карна [16, с. 366-367].

Тюрма зазвичай призначалася за порівняно не тяжкі злочини. Наприклад, за неповагу до судового вироку, постановленого господарем, за образу возного, за злочини проти особи, вчинені на суді тощо. Найменший розмір покарання – 6 тижнів або 12 тижнів. Проте, в Статуті 1588 р. призначена 3-тижнева тюрма за образу дією (1588, арт. 1, 11, 14, 24 розд. XI та інші). Найвищий розмір покарання – 1 рік 6 тижнів за привілейовані випадки вбивств, наприклад, за вбивство дитини, за вбивство «в зваде» тощо. Тюрма, також зазвичай, поєднувалася з грошовими штрафами. Наприклад, за образу посланця господарського винуватий повинен «полгода на замку нашому у Вильни верхнем седети, а того посланца албо возного совито навезати водлуг стану его повинен» (1588, арт. 24 розд. I); за тяжке каліцтво – 100 коп грошей і ½ року ув'язнення в тюрмі (1588, арт. 27 розд. XI) [16, с. 367].

Були тюрми приватні та державні. Державні тюрми знаходились при судах. Були тюрми підземні, як в древності «погреба», або «порубы». Але були і надземні. Третій Литовський Статут приписує головним обласним правителям: «мают воеводове старостове везде в замках и в дворах наших судовых казати побудувати вежы мощные и глуубокие по шести сажон в земли», и при тому інші, не в землі лежачі в'язниці перш за все із замиканням добрим і «мощнымъ» (1588, арт. 31 розд. IV, арт. 29 розд. XI). Ув'язнення в надземних тюрмах вважалось більш легким покаранням («льжайшее везенье»), навпаки, ув'язнення «на дне у веже», тобто в підземеллі, вважалось більш тяжким покаранням (1588, арт. 9 розд. I, арт. 32 розд. IV, арт. 35 розд. XI) [16, с. 367].

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

Подавали (за термінологією Статутів) засудженого до ув'язнення суд, який приймав таке рішення («и отошлетъ на везенье до замьку або двору нашего судового» – 1588, арт. 32 розд. IV), воєводи, старости (1588, арт. 31 розд. IV), а також потерпіла сторона (1588, арт. 31 розд. IV), але при потребі, очевидно, через вижа чи возного, оскільки закон передбачав плату, зокрема, вижу і возному «по грошу» на милю за виїзд на «увязанье... с техъ людей въ которые увязывати будетъ» (1588, арт. 10 розд. IV), а після ув'язнення плату «от вязней отъ вшелякого везенья потуремного, поланцужного або поколодного» – від в'язня, на смерть засудженого, від шляхтича – дванадцять грошей, а з простої людини – шість грошей. Коли ж в'язень судом виправдовувався або засуджувався на смерть, це потюремне мала плати сторона, за скаргою якої він був засуджений, бо воно платилося один раз, коли в'язень остаточно виходив на волю або йшов на смерть (1588, арт. 15 розд. IV) [22, с. 90, 104].

Уряд, отримавши в'язня від сторони, що його подала, вже від цього місця повинен був в'язня тримати «за своєю сторожею» і наглядом добрим, «такъ, якобы до sprawy неутекъ», а сторона неосілому в'язню мала давати на страви на день по чотири «пенези» (1588, арт. 15, 31 розд. IV). Сторожа мала бути коло всякого в'язня.

Сторожа (у панських, приватних тюрмах – М. М.) мала бути не від того, за чією скаргою засудженого ув'язнили, а від того пана, чийого ув'язнений був слуга, боярин або підданий. А якщо ув'язнений людина «лезна» неосіла, така, яка під цим паном хати не мала, то сторона, що скаржила, мала давати на його утримання по чотири «пенези» на день. (1588, арт. 15 розд. IV). Коли ж пан або його урядник відмовляли стороні у прийняття в'язня, сторона повинна була доправити його до суду, який мав вирішити його подальшу долю («съ него спредѣливость чинена быти

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

маєть). Коли ж всупереч судового рішення через неприйняття в ув'язнення пан своєю владою в'язня упустить, то за судовим декретом повинен здійснити передбачені законом виплати з рухомого майна в'язня, а якщо такого майна недостатньо, і в'язень не заслуговував смерті, – віддати стороні на відробку (на вироб'є») (1588, арт. 15 розд. IV) [22, с. 104-105].

Закон приписував, щоби суди не кожного ними приреченого «до вежи в землю сажати», а лише згідно вчинку та виступу, як цього вимагає Статут, лише у випадках, коли в статуті якому в'язню яка вежа належна. І Ув'язнений, якому згідно з його виступом належна менш сувора вежа («лжейшая»), мав бути посаджений саме в таку вежу. При цьому право безперешкодно наглядати («доглядати») за належним утриманням в'язнів надавалось потерпілій стороні («стороне болячой»), а за кожен раз перешкоджання цьому передбачалась сплата стороні по суду встановленої законом «вини». Будь-кому, в тому числі воєводам, старостам судовим тощо, незалежно від того, хто мав у своєму розпорядженні в'язницю, закон забороняв під страхом виплати потерпілому по суду сорока кіп грошей, робити послаблення в'язню («фолькгу у везеньи чиниль»), «на дно» посаженому, та допускати, щоби йому сидіти вище, аніж на «дні», або комини у вежі будувати. Навіть якщо за домовленістю («зь еднанья») хтось добровільно погоджувався певний строк перебувати в ув'язненні, уряд гродський без дозволу сторони не вправі був робити йому послаблення аж до закінчення призначеного судом строку ув'язнення. З іншого боку, ув'язненому сидіти у вежі на дні уряд, під загрозою сплати «вини», не вправі був робити послаблення, навіть якщо б супротивна сторона звільняла його [22, с. 126].

За утримання «в'язня» в тюрмі одинаково в усьому Великому князівстві Литовському, як зазначалося, стягувалися мита: «потюремное»,

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

«поланцюжное» і «поколодне» не більше – від шляхтича як сорок вісім грошей литовських, а від боярина путного і людини простої – двадцять чотири гроші литовських. Стягувалися ці мита одним разом, коли востаннє в'язень або на смерть йшов, або «на вольность съ везенья». Якщо тюремний сиділець виходив на волю, то він сам платив: якщо ж його з тюрми вели на страту, то платила «жалобная сторона», тобто його обвинувач (1588, арт. 31 розд. IV) [16, с. 367].

Сторожею ув'язнених були тюремні наглядачі. У першому Статуті за втечу ув'язненого внаслідок недбалого ставлення з боку тюремного наглядача передбачалося задоволення приватного позивача або розшук утікача (арт. 13 розд. I). Третя редакція Статуту, зауважував І. Малиновський, приписувала, щоби тюремний наглядач абсолютно чітко виконував судовий вирок над відданим в ув'язнення, а також передбачала, що за будь-яке послаблення до ув'язненого тюремні наглядачі піддавалися сплаті штрафу на користь приватного позивача (1588, арт. 32 розд. IV). Також згідно з третьою редакцією Статуту в разі втечі ув'язненого тюремний наглядач уже мав принести очищувальну присягу такого змісту: «же тое утеченье стало се без рады ведомости и фолькги его и не за опатрностью або недбальстью»; а після її принесення мав заплатити стороні «за голову и за раны шкоды» [14, с. 86-87].

В'язня-втікача, ув'язненого при будь-якому уряді, мали розшукувати протягом дванадцяти тижнів й доставити стороні до суду насамперед ті, кому такий в'язень у його відомстві за дорученням воєвод, судових старост тощо був поданий до ув'язнення, а допомогу в цьому їм повинні були надавати місцеві уряди, де це мало робитися, в тому числі шляхом рушення («взрушитнесе мають»). Право розшуку втікача належало й потерпілому. Спійманого в'язня мали в замку «аж до расправы» «маеть

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

моць врьдъ оковами и ланцухами у везенью другомъ где головниквъ несажають». А неосілі в'язні-втікачі та втеча вдруге каралися виволанням (1588, арт. 32 розд. IV).

Суворя відповідальність передбачалася й щодо осіб, які б в'язня свавільно з ув'язнення звільнили, на вулиці або на дорозі насильно відбили присудженого на смерть чи ката при цьому вбили (1588, арт. 31 розд. IV), помічників, які перешкоджали впіймати втікача (1588, арт. 32 розд. IV) [22, с. 125-127].

Загалом же приписи артикулів 31 («О опатрѣнрости везенья на врьдахъ нашихъ и о бранью потуремного отъ вязней») та 32 («О нечиненью фолькги у везенью») Литовського Статуту 1588 р. І. Малиновський вважав першими пенітенціарними законами на теренах України [18, с. 25]. А враховуючи зміст цих приписів та інших, пов'язаних з ними положень цього Статуту, можна додати, – а також пенетенціарної справи на теренах України в цілому.

Між тим усе вищенаведене, – це законодавчі приписи та їх належне виконання. В житті ж було набагато складніше. І вчений наводить низку причин реального, прямо таки плачевного стану речей, а також численні приклади на їх підтвердження.

Перша, – безсилля влади в державі: влада не користується авторитетом, а шляхта, в тому числі її вищий прошарок, князі та пани, проявляють свавілля, не виконують законів, наказів господаря, не підкоряються вирокам суду, навіть вирокам суду господарського. Сам законодавець це констатує, коли передбачає кримінальну відповідальність за різного роду знущання, наприклад, над судовим чиновником – возним (примушення його з'їсти принесені ним листи тощо), за його вбивство (1588 р. – арт. 11 розд. IV), що сильні («можные») люди проявляють явну

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

неповагу до судової влади, – на суд не являються, арешту піддаватися не бажають (1588 р. – арт. 40 розд. XI), і суд не в змозі примусити їх підкоритися його вимогам [15, с. 344-352]. З поміж маси таких кричущих випадків самоуправства І. Малиновський наводить й наступний. Суд засудив волинського пана, королівського секретаря, Василя Борзобогатого-Красенського до сплати 900 коп грошей князю Андрію Курбському. Пан Борзобогатий-Красенський не захотів добровільно виконати судовий вирок. Тоді король Стефан Баторій наказав насильно змусити Борзобогатого підкоритися вироку. Староста Луцький, Олександр Пронський, зібрав усю шляхту Луцького, Кременецького та Володимирського повітів і рушив у помістя Борзобогатого. На кордоні помістя староста зустрів багаточисленне військо, яке складало частково наймані солдати. Військо це було розділене на три загони: одним керував сам відповідач, а двома іншими його дружина. Коли з'явився староста Луцький з шляхетським ополченням, військо Борзобогатого вишикувалося в бойовий порядок і відкрило стрільбу з рушниць і пушок. Староста мусів був відступити «с большой зельживостью прочь» [15, с. 132-133]. Тому не дивно, що владі, в тому числі для виконання судових вироків, приходилося звертатися до виключних заходів, зокрема, до «зарукъ», «закладу», «оборони», «опіки та піклування», «виволання» і навіть «шляхетського рушення».

Так, вирок у справі між княгинею Беатою Острозькою і князем К. Жеславським, постановлений великим князем і панами-радою, тобто господарським судом, виявився невиконаним з вини князя К. Жеславського. Великий князь шле лист на його ім'я: дивується його смілістю («нам то дивно ест, иж ты таковую смелост противку выроку нашему чиниш») та наказує «подъ закладомъ» у 1000 кіп грошей

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

підкоритися «вироку». Тобто, великий князь як найвища посадова особа в державі та голова найвищого суду по суті в такий спосіб втручається у виконання вироку. Коли ж сторона, яка виграла судову справу передбачає, що протилежна сторона не погодиться добровільно підкоритися вироку, вона просить у великого князя «заруку», – певну суму грошей, призначену великим князем, яка мала б сприяти виконанню цього вироку.

Щодо «оборони» вчений наводить такий приклад. Права вдови воєводи Віленського пана Радивиля порушуються. Сильні сусіди чинять їй «кривды и утиски великіє въ земляхъ, въ квалтахъ, въ наездахъ». Слід би звернутися до суду. Але вдова воєводи знає, що суд безсилий в боротьбі з могутніми та свавільними вельможами. Вона звертається до великого князя і отримує «листъ господарскій» про те, що сам Великий князь бере її, її дітей і всі її помістя «въ опеку и оборону господарскую». Це означає, що сам великий князь буде захищати воєводину від будь-якої «кривды», що сам великий князь єдиний суддя в усіх справах воєводини [23, с. 344-365]. Приклади ж «виволання» та «шляхетського рушення» через невиконання вироку суду наведений вище.

Друга, – наїзди та находи як кінні чи піші, улюблені масові самоуправства у формі нападу одного князя, пана чи іншого шляхтича на садибу чи маєток іншого. Наїзди, зокрема, здійснювалися «обычаем неприятельским»; учасники наїзду інколи в пам'ятках називаються військом. Військо було озброєне та складалося часто з декількох сотень і навіть тисяч людей. Верховодами війська були зазвичай управителі маєтків, інколи самі шляхтичі, рядовими – їх піддані та наймані воїни (драби, жовніри, татари тощо). Наїзд супроводжувався різноманітними посяганнями на особу та майно – вбивствами, каліченням, нанесенням ран і побоїв, зґвалтуванням жінок, підпалами, грабежами тощо [16, с. 300]. Ось

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

лише один приклад. 26 грудня 1569 р. воєвода Київський князь Костянтин Острозький наслав військо велике «о колконадцать сот человека» на Степанський двір воєводи Сератського пана О. Ласского. Двір був спалений; двох служебників «почтивыхъ» шляхтичів «з дому выволокши, позбивавши, поранивши, руки и ноги пооттинали и великое а округлое мордование над ними чинили»; інших – били, «мордовали на смерть забивали, а трупы въ речку Горынь бросали»; майно, що залишилося після пожегу, пограбували [23, с. 372].

Третя, – різноманітного роду свавілля урядників та інших слуг князів і панів, в тому числі шляхом ув'язнення. Так, в 1555-1556 рр. плебан князь Щасний Кшембоцький подає до земського суду скарги на Гневоша Вороновича, урядника волинського магната князя Костянтина Острозького, воєводи Київського та маршалка Волинського, такого змісту: сам Гневош Воронович насильно захопив костельного підданого Михайла, кормита, і сина його Яна та їх «до своего везенья бесправно осадилъ»; він же насильно захопив міщанина Лаврика, «чоботара», і «за княземъ его милостью посадилъ»; «шесть мужовъ костельныхъ у везенье посадилъ». «По намѣстникъ Гневоша Воронивича Остафей, дьяконъ, захватилъ и держалъ 1 1/2 недѣли въ везеньи служебника плебанского Павла, ключника» [23, с. 373]. Або, служебники гетьмана, пана Віленського, пана Ю. Радивиля безчинствують в Луцьку в 1538 році. Один з них, Холуєвський, увірвався з натовпом товаришів вночі в будинок міщанина луцького Хвалини, господаря поранив і зв'язав, та на його очах звалтував його дружину. Той же Холуєвський взяв у лентвейта вижа урядового, шляхтича Єска, нібито для того, щоби спіймати злодія, та його «збилъ, змордовалъ». Той же Холуєвський з товаришами и слугами прийшов в дім

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

міщанина Іллі Гирчича, побив його дружину і шинкарку, забрав шубу «и не заплатилъ за пиво и медъ» [23, с. 377].

Четверта, – широкі межі самоуправства князів і панів на державній службі. Показовим в цьому плані є лист Великого князя в 1495 р. наміснику Вітебському князю Михайлу Жеславському: «Жаловали намъ очевисто на тебе мѣщане Витебскія и все посполитство, што жъ ты кривды великія подѣлал и новины увель» [23, с. 381]. І ще. В 1511 р. великий князь разом з панами-радою розглядав справу за скаргою бургомистра, радців і міщан віленських на князя Войтеха, біскупа Виленського, про порушення їх прав: «онъ въ суды наши месткии вступається и позвы и клятвы на насъ выдаеть, и многии кривды и втиски намъ делаетъ» [23, с. 383-384].

Наостанок, п'ята, – життя в розкоші князів і панів, користування безмежною владою в своїх помістях, знуцання над підлеглими, з одного боку, а з іншого, безправність і злиденність життя людей і господарських, і княжих, і панських. Як наслідок, – протест з боку останніх. Спочатку пасивний, у формі втечі, в тому числі масової, а після протест відкритий, насильницький, у формі повстань, в ході яких, стверджує І. Малиновський, набув свого відродження інститут самосуду у формі кровавої помсти [23, с. 385-398].

Одним з перших у 1536 р. виник бунт в Жмудській землі. Люди жомоїтських волостей зібрались в Тельшах, де влаштували нараду, після якої стали бити тивунських намісників, бояр і «людей», які не примкнули до бунтівників. Вбито було декілька намісників та «иншихъ людей и бояръ также множество избито» [23, с. 398].

На теренах України початок повстанського руху припав на кінець XVI ст., продовжився козацькими повстаннями XVII ст., яких замінила

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

гайдамащина XVIII ст. Це повстання 1593 р. на чолі з Косинським, далі його справу продовжили Лобода та Наливайко, за ними Жмайло, Тарас, Павлюк, Остяниця та Гуня. Месником за «неисповѣдимые бѣды» виступив також Богдан Хмельницький. Месниками були й повстанці Палія, гайдамаки Чуприни, Гонти та Залізняка. Але Коліївщина, каже вчений, була останнім проявом кровавої помсти поневоленого народу своїм поневолювачам.

В ході повстань жорстока помста виливалася на винуватих, а разом з тим й на невинуватих, але тим чи іншим чином пов'язаних з винуватими. Вона не могла не викликати почуття помсти з боку шляхти, з боку приборкувачів повстань, при цьому помсти не менш жорстокої та кровопролитної. І. Малиновський наводить численні приклади чи не стосовно усіх повстань на теренах України та приклади при їх придушенні. Так, з посиланням на Костомарова він щодо загонів Богдана Хмельницького з біглих селян описує, що ті «різали, вішали, топили, розпилювали навпіл, виривали кусками м'ясо, буравили очі або обмотували голову по перенісцю тятину від лука, а потім пускали лук, так що в жертви вискакували геть очі, здирали з живих шкіру, розбивали об стіну немовлят, гвалтували жінок: нерідко на очах чоловіків, батьків, братів, по декілька козаків задовольняли похоть над нещасною панею і потім вбивали її. Після кровавих сцен, зазвичай наступала гулянка: викочували з панських погребів бочки з винами, танцювали, співали пісні посеред згарищ і трупів. А щодо придушення повстанських проявів загонами Богдана Хмельницького, з посиланням на літописця наводить приклад з князем Ієремією Вишневецьким, який придушував повстання в містечку Погребище: сажав на кіл, мучив по всякому винуватих і невинуватих, особливо священників. Із Погребища направився в Немирів,

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

де вчинив таку ж розправу. Наказав мучити кого тільки підозрював у повстанні. Немирівцям виривав очі, розпилював навіпіл, розпинав, сажав на кіл, обливав кип'ятком; вживав такі муки, яких і погані не могли придумати [15, с. 130-143].

Висновки. Навіть опосередковане дослідження І. Малиновським кримінально-виконавчого права Литовсько-руської доби підтвердило пануючу позицію вітчизняних учених про те, що древньоруське право в усьому його обсязі було основою подальшого права українського народу. Литовські Статути сприйняли як систему кримінального права Руської Правди, так і систему кримінально-виконавчого права, а також суб'єктів виконання судових присудів. Але, з урахуванням умов місця та часу істотно удосконалили ці системи, - розширили покарання у вигляді сплати різного роду штрафів і поклали обов'язок з їх виконання на вижив і возних, запровадили більш широке коло покарань проти особи, – тілесні покарання, смертну кару, тюремне ув'язнення, і поклали відповідальність за їх виконання, відповідно, на катів і тюремних наглядачів, запровадили пенітенціарне право та пенітенціарну справу в цілому. Проте, правда уже за Речі Посполитої, мало місце відродження самосуду у формі кровавої помсти як під час козацьких і селянських повстань, так і в процесі їх придушення владою.

Список використаних джерел

1. Грушевський Михайло. Історія України-Руси. Том І. Нью-Йорк. Видавниче товариство «Книгоспілка», 1954. 692 с.

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

2. Велика Історія України / Опрацювали: Іван Крип'якевич, Микола Голубець, Дмитро Дорошенко, Ярослав Пастернак. Львів – Венніпен. Видав Іван Тиктор, 1948. 972 с.
3. Богдановский А. Развитие понятий о преступлении и наказании в русском праве. Москва. В типографии Каткова и К, 1857. 148 с.
4. Максимейко М. А. Русская Правда и литовско-русское право / Сборникъ статей по истории права, посвященный М. Ф. Владимирскому-Буданову. Киевъ, 1904. 382-395 с.
5. Історія держави і права України. Піручник. У 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Т. 1. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.
6. Ковальова С. Г. Суд і судочинство на Українських землях Великого князівства литовського: Монографія. Миколаїв. 2008. 198 с.
7. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (XI-XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Львів. Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 903 с.
8. Автухов К. А., Гель А. П., Глинська Н. В. Кримінально-виконавче право України. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 432 с.
9. Стеценко С. Н. Генеза органів виконання судових рішень в Україні до судової реформи 1864 року / Проблеми законності. 2011. Вип. 116. С. 26-35.
10. Богатирьов І. Г., Богунов С. О., Дука О. А., Зінченко С. А., Клопотун І. М., Фрейман Г.О. Пенітенціарна система України: історія та сучасність: Видання до 15-ї річниці утворення центрального органу

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

виконавчої влади з питань виконання покарань / за заг. ред. канд. юр. наук
О. В. Лісіцкова. К.: Державна пенітенціарна служба України, 2013. 268 с.

11. Кримінально-виконавче право України: підручник: Том I (у 2-х т.)
/ [Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський Є. О. та ін.]; за заг.
ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ,
ФОП Кандиба Т. П., 2018. 364 с.

12. Сокальська О. В. Інститут тюремного ув'язнення на українських
землях у X-XVI ст.: історико-правовий аналіз / Часопис Київського
університету права. 2013, № 4. С. 38-43.

13. Гель А.П., Семаков Г. С., Яковець І. С. Кримінально-виконавче
право України: Навч. посібник / За заг ред. проф. А. Х. Степанюка. К.:
Юрінком Інтер, 2008. 624 с.

14. Малиновскій І. Учение о преступлении по Литовскому Статуту.
Киевъ. Типографія Императорскага Университета св. Владимира. 1894. 221
с.

15. Малиновскій І. Кровавая месть и смертныя казни. Выпускъ
I. Томскъ. 1908. 204 с.

16. Малиновскій І. Лекції по історії русскаго права. Издательство
кооперативного т-ва «Єдиненіє» въ Ростовъ на Дону. 1918. 488 с.

17. Малиновскій І. Война и судъ (по поводу юбилея судебной
реформы 1864 года). Варшава. 1915. 19 с.

18. Малиновський О. О. Радянські поправчо-трудові установи
порівнюючи з буржуазними тюрмами. Всеукраїнська Академія Наук.
Збірник Соціально-Економічного Відділу. № 16. У Києві. 1928. 271 с.

19. Малиновський О. Стародавній державний лад східних слов'ян і
його пізніші зміни. Нариси з історії права / Всеукраїнська Академія Наук.
Збірник Соціально-Економічного Відділу № 26. У Києві, 1929. 201 с.

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

20. Малиновскій І. Рада Великаго княжества Литовскаго въ связи съ боярской думой древней Россіи. Часть I. Боярская дума древней Россіи. Томск, 1903. 201 с.

21. Судебник Казимира. Под ред. А. Тила (отв.ред.); подготовка к печати, введ. и пояснение д-ра ист.наук Ю. Юрчиниса. – Вильнюс : Минтис, 1967. – С. 26-32.

22. Статут Великаго князівства Литовскаго: репринтне видання 1854 р. К.: «Феникс», 2008. 440 с.

23. Малиновскій І. Рада Великаго княжества Литовскаго въ связи съ Боярской думой древней Россіи. Часть II. Рада Великаго княжества Литовскаго. Выпускъ 2-й (1492-1569). Томскъ. 1912. 492 с.

24. Малиновскій И. А. Памяти учителя (Опыт характеристики ученой у преподавательской деятельности профессора М. Ф. Влидимирского-Будавнова) / Под редакцией и с предисловием В. А. Попелюшка. Острог : Издательство Национального университета «Острожская академия», 2013. 58 с.

25. Малиновскій І. А. Доклад «Кровавая месть и смертныя казни / Труды Юридическаго общества при Императорскомъ С-Петербургомъ университете: под редакцией М. М. Винавера. Томъ I (1908-1909 г.). С-Петербургъ, 1910. С. 51-83.

26. Попелюшко В. О. Кримінальний суд на теренах України у Великому князівстві Литовському / Матеріали IV науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 13-14 листопада 2015 року. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. С. 205-209.

▪ Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великаго князівства Литовскаго та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.*

Матвійчук М. А.

Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої

В статті продемонстровано, що у Великому князівстві Литовському загалом збереглася система кримінальних покарань та порядок і суб'єкти їх виконання, як вони мали місце в Київській Русі за Руською Правдою, але з видозмінами, викликаними умовами місця та часу. Зокрема, і за Судебником Казимира, і за першим Литовським Статутом ще мали місце залишки самосуду у формі, коли державний суд постановляв обвинувальний вирок, а потім передавав винного потерпілому для того, щоб той його покарав. Залишилась, а також отримала ще більший розвиток система грошових викупів у формі різного роду грошових «вин», які стягувалися з винного на користь держави, державних органів, а також на користь потерпілого. Виконували такого роду вироки, якщо не було добровільного виконання, державні службовці – вижі, а пізніше возні, які перебували на так званій «системі кормління», тобто отримували плату за свою роботу з осіб, щодо яких вони виконували ті чи інші виконавчі дії. У Великому князівстві Литовському також отримали свій розвиток кримінальні покарання проти особи, зокрема, тілесні покарання аж до калічення, смертна кара та тюремне ув'язнення. Тілесні покарання і смертну кару виконували кати, які також були на «системі кормління». Окремі види покарань виконував сам суд, який постановляв вирок, зокрема у випадках, коли винний засуджувався до вибачення. Ув'язнені утримувалися в тюрмах, які були при судах і в замках. За своє утримання в'язні по виході платили плату, а відповідали за виконання покарання у виді ув'язнення тюремні наглядачі. Але по причині слабкості державної влади та низки інших, судові вироки шляхтою часто-густо не

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

виконувалися. Приходилось, в тому числі й королю, застосовувати екстраординарні заходи, такі як «заклад», «опіку», «виволання» тощо, аж до «рушіння посполитого». На ґрунті головним чином гноблення пануючим станом трудового люду у Великому князівстві Литовському, а потім й у Речі Посполитій виникали козацькі та селянські повстання, під час яких та в процесі придушення яких з обох сторін отримував своє відродження самосуд у формі кровавої помсти.

Ключові слова: Литовсько-руська держава, Литовські Статути, виконання вироків, суд, виж, возний, кат, тюрма.

Matviichuk M.

Criminal executive law in the works of I. Malynovskyi in the time of The Grand Duchy of Lithuania and The Polish-Lithuanian Commonwealth

The article demonstrates that the Grand Duchy of Lithuania generally has preserved the system of criminal punishments and the order and subjects of their execution, as they were in Kyivska Rus according to Ruska Pravda but with changes caused by the conditions of place and time. In particular, both Casimir's Code and the first Lithuanian Statute still contained remnants of lynching in the form when the state court passed a guilty verdict and then handed over the guilty to the victim so that he could punish him. The system of monetary ransoms in the form of various kinds of monetary «guilts», which were collected from the guilty in favor of the state, state bodies, as well as in favor of the victim, remained and was even more developed. Such sentences were carried out, if there was no voluntary execution, by civil servants, «vyzh» and then «voznii» who were on the so-called «feeding system», that is received payment for their work from people as to whom they performed certain executive actions. The Grand Duchy of Lithuania has also developed criminal penalties against the

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

person, including corporal punishment up to mutilation, the death penalty, and imprisonment. Corporal punishment and the death penalty were carried out by executioners who were also on the «feeding system». Certain types of punishment were carried out by the court itself, which passed the sentence, in particular in cases where the guilty was sentenced to the apology. Prisoners were held in prisons, which were in courthouses and castles. Prisoners paid a fee for their upkeep, and prison guards were responsible for the execution of punishment in the form of imprisonment. But due to the weakness of state power and some other reasons, court verdicts were often not executed by nobilities. It was necessary, including the king, to apply extraordinary measures, such as «establishment», «guardianship», «banishment», etc., up to the «movement of the commonwealth». Cossack and peasant rebellions arose mainly based on the oppression of the working class by the ruling class in the Grand Duchy of Lithuania, and then in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: Lithuanian-Rus state, Lithuanian Statutes, execution of punishment, court, vyzh, voznyi, executioner, prison.

Матвійчук М. А.

Уголовно-исполнительное право в трудах И. Малиновского в Великом княжестве Литовском и Речи Посполитой.

В статье показано, что в Великом княжестве Литовском в целом сохранилась система уголовных наказаний, порядок и субъекты их исполнения, как они имели место в Киевской Руси по Русской Правде, но с видоизменениями, вызванными условиями места и времени. В частности, и по Судебнику Казимира, и по первому Литовскому Уставу еще имели место остатки самосуда в форме, когда государственный суд постановлял обвинительный приговор, а затем передавал виновного потерпевшему для

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

того, чтобы тот его наказал. Осталась, а также получила еще большее развитие система денежных выкупов в форме различного рода денежных «вин», которые взимались с виновного в пользу государства, государственных органов, а также в пользу потерпевшего. Выполняли такого рода приговоры, если не было добровольного исполнения, государственные служащие - вижи, а позже возные, которые находились на так называемой «системе кормления», то есть получали плату за свою работу от лиц, в отношении которых они выполняли те или иные исполнительные действия. В Великом княжестве Литовском также получили свое развитие уголовные наказания против личности, в частности, телесные наказания вплоть до изувечивания, смертная казнь и тюремное заключение. Телесные наказания и смертная казнь исполняли палачи, которые также были на «системе кормления». Отдельные виды наказаний выполнял сам суд, постановлял приговор, в частности в случаях, когда виновный приговаривался к извинению. Заключение содержались в тюрьмах, которые были при судах и в замках. За свое содержание заключенных после выхода платили плату, а отвечали за исполнения наказания в виде заключения тюремные надзиратели. Но по причине слабости государственной власти и ряда других, судебные приговоры шляхтой часто не исполнялись. Приходилось, в том числе и королю, применять экстраординарные меры, такие как «введение», «опеку», «виволание» и т.п., вплоть до «рушения посполитого». На почве главным образом угнетения господствующим сословием трудового люда в Великом княжестве Литовском, а затем и в Речи Посполитой возникали казачьи и крестьянские восстания, во время которых и в процессе подавления которых с обеих сторон получал свое возрождение самосуд в форме кровавой мести.

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.

Ключевые слова: Литовско-Русского государства, Литовские Уставы, исполнение приговоров, суд, виж, возный, палач, тюрьма.

-
- Матвійчук, М. А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2021. № 1(23) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21mmatrp.pdf>.